

Znanje o sebi i znanje drugih kao temelj psihologije ličnosti: što su nam pružila
istraživanja samopredstavljanja?

Josip Burušić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

Referenca:

Burušić, J. (2012). Znanje o sebi i znanje drugih kao temelj psihologije ličnosti: što su nam pružila istraživanja samopredstavljanja? *Zbornik radova 2. Kongresa psihologa Bosne i Hercegovine sa međunarodnim učešćem*, 39-51.

Bilješka o autoru:

Josip Burušić znanstvenik je Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar u Zagrebu. Svu korespondenciju koja se odnosi na ovaj rad uputiti na: Prof. dr. Josip Burušić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Marulićev trg 19, 10000 Zagreb, Hrvatska; tel: + 385 1 48 86 832, e-mail: Josip.Burusic@pilar.hr

Sažetak

U radu je izložen jedan pogled na istraživanja i zadaće psihologije ličnosti. Kroz prizmu razvoja istraživanja psihologije ličnosti razmatraju se četiri nužne istraživačke perspektive koje su potrebne za cjelovitije sagledavanje i razumijevanje niza koncepata prisutnih u modernoj psihologiji, osobito u psihologiji ličnosti. Tradicionalna su istraživanja ličnosti u prvom redu naglasak stavljala na prepoznavanje mjerljivih obilježja, crta i dimenzija ličnosti, što čini prvu istraživačku perspektivu o kojoj se u radu govori, dok novija istraživanja polaze i od toga da ličnost nekog pojedinca nije moguće razumjeti bez razmatranja i uzimanja u obzir i drugih važnih perspektiva. Drugim riječima, sveobuhvatan istraživački pristup u području psihologije ličnosti obuhvaća traganje za odgovorima na četiri važna pitanja: Kakav neki pojedinac (objektivno) jest? Što taj pojedinac misli da jest odnosno kakvim on sebe vidi? Kakvim taj pojedinac nastoji izgledati drugima? Što drugi misle kakav on jest? Tek u okviru odgovora na sva četiri pitanja moguće je utemeljiti sveobuhvatnu, modernu psihologiju ličnosti.

Uvod

U prvom broju uglednog časopisa *Annual Review of Psychology* tiskanom sada već davne 1950. godine, objavljen je prvi pregledni rad o ličnosti. Autor članka, Robert R. Sears (Sears, 1950), s izraženom je lakoćom i jednostavnošću područje psihologije ličnosti odredio kao onaj dio psihologije koji se bavi razmatranjem „strukture, dinamike i razvoja ličnosti“. I danas je, nakon više od pola stoljeća, izloženo shvaćanje psihologije ličnosti prilično aktualno. U većini su istraživanja vidljivo prisutni pokušaji odgovaranja na pitanja o temeljnoj strukturi ličnosti, pokušaji prepoznavanja osnovnih motivacijskih procesa koji održavaju dinamiku ponašanja kao i pokušaji traganja za odgovorom na, naizgled jednostavno, pitanje mijenja li se ličnost neke osobe tijekom njegova odrastanja te na koji se način mijenja.

Ono što se nesumnjivo promijenilo u odnosu na prvi pregledni rad o ličnosti jest način na koji se odgovori na pojedina pitanja traže. Jasno su vidljive promjene metodoloških pristupa i dominantnih istraživačkih paradigmi, pri čemu se većina tradicionalnih teorija, više ili manje izravno, bazira na "manje znanstvenim" načinima prikupljanja podataka odnosno kliničkoj metodi i različitim vrstama opažanja, što nije slučaj u suvremenim istraživanjima, koja su dosegla značajno višu metodološku razinu. Drugo, promijenio se opći kontekst u psihologiji koji je utjecao i na psihologiju ličnosti. Psihologija ličnosti danas je područje istraživanja, kao malo koje drugo područje unutar psihologije, koje je postalo uistinu interdisciplinarno područje, a ne područje ograničeno striktno postavljenim predmetom bavljenja i pripadajućim metodama istraživanja. Upravo je obilježje interdisciplinarnosti možda i najvažnije obilježje suvremenih istraživanja ličnosti, kojega u svom pregledu ističu i John, Robins i Pervin (2008).

Obje su promjene vodile mijenjanju dominantnih paradigmi, pri čemu, kao prvo, dolazi do pomaka u poimanju (razumijevanju) modela osobe kojom se psihologija ličnosti bavi. Istraživači danas polaze od toga da je osoba aktivna i cilju usmjerena, a ne pasivna i isključivo refleksivna, pokretana svojim obilježjima ličnosti, nagonima ili potrebama. Osoba je usmjerena prema nekim (vlastitim) ciljevima, vođena kognicijama upravljanim motivacijskim i emocionalnim procesima. Drugo, objašnjenja ličnosti su više nego prije obilježena nastojanjem integriranja nekoliko, manje ili više konceptualno sličnih, teorijskih pristupa pri čemu je prihvatljivo korištenje u drugim područjima psihologije ili čak u drugim, srodnim znanstvenim disciplinama, razvijenih modela objašnjenja. Cjelovit pregled današnjih istraživanja ličnosti, kako naglašava Revelle (1995), gotovo je nemoguć i nerazumljiv bez suvremenih spoznaja socijalne psihologije, poglavito vezane uz teorije socijalnih kognicija i procesa atribuiranja, ili bioloških teorija zaboravljanja, perceptivnih načela i zakonitosti, među kulturalnih istraživanja varijacija u ponašanju, odnosno bez suvremenih spoznaja vezanih uz najnovije terapije poremećaja, posebice poremećaja anksioznosti i slično.

U ovom radu izložen je jedan pogled na današnja istraživanja i zadaće psihologije ličnosti. U kontekstu suvremenih trendova, mišljenja smo kako je za ostvarenje temeljnih znanstvenih ciljeva unutar psihologije ličnosti potrebno uzeti u obzir najmanje četiri perspektive ili dimenzije gledanja, koje omogućuju točnije opisivanje, objašnjenje, razumijevanje i predviđanja ljudskog doživljavanja i ponašanja. Današnja psihologija ličnosti u obzir treba uzeti: (1) prvu perspektivu koja polazi od tradicionalnih istraživanja usmjerenih na proučavanje ljudskog ponašanja na objektivan, valjan i pouzdan način u terminima objektivnih, operacionalno izvedenih definicija i pojmova, prije svega u terminima crta i dimenzija ličnosti; (2) drugu perspektivu, koja

baštini fenomenološku tradiciju u psihologiji ličnosti prisutnu kroz istraživanja self-koncepta; (3) treću perspektivu, koja se temelji na paradigmi istraživanja interpersonalnih odnosa, te se unutar nje operira s pojmovima aktera, publike, interakcijskih partnera i sličnih konstrukta; i na kraju (4) četvrtu perspektivu, koja se temelji na istraživanjima i spoznajama do kojih se došlo u socijalnoj psihologiji, prije svega u istraživanjima procesa i zakonitosti atribuiranja, procesa socijalne percepcije i načina prosuđivanja drugih. Integracijom spoznaja do kojih su istraživači došli unutar svake od navedenih perspektiva moguće je doći do univerzalnijih zaključaka o pojedinim fenomenima unutar psihologije ličnosti.

Uz izlaganje doprinosa ovih četiriju perspektiva razvoju područja psihologije ličnosti, u radu će se nešto detaljnije razmotriti fenomen samopredstavljanja i izložiti spoznaje do kojih su došla istraživanja samopredstavljanja. Ona su snažno utjecala kako na treću, tako i na četvrtu perspektivu prisutnu u psihologiji ličnosti, te smo mišljenja kako su upravo istraživanja samopredstavljanja imala važnu heurističku vrijednost za veći broj istraživanja provedenih unutar psihologije ličnosti, te stoga zaslužuju posebnu pozornost u kontekstu promišljanja o nastanku i razvoju istraživanja ličnosti.

1. Istraživanja crta ličnosti u psihologiji ličnosti

Od prvih značajnijih empirijskih istraživanja ličnosti, koja se mogu smjestiti u prvu polovicu prošlog stoljeća, psihologija ličnosti bavi se istraživanjem crta i dimenzija ličnosti na objektivan, valjan i pouzdan način dok se primarni zadatak psihologije ličnosti ogleda u traganju za odgovorima na pitanja kao što su: 1) Kako je ličnost ustrojena? 2) Koje su važne individualne razlike u ličnosti? 3) Ima li ličnost

biološku osnovu i u čemu se ona sastoji? 4) Kako na individualne razlike utječu nasljedni, a kako socijalni faktori? 5) Kako se crte ličnosti razvijaju? I tomu slično.

Nakon pionirskih istraživanja, u vrlo kratkom roku, u području psihologije ličnosti postignuti su značajni uspjesi. Još je u pedesetim i šezdesetim godinama 20. stoljeća, neposredno nakon 2. svjetskog rata, većina glavnih, takozvanih "velikih" koncepata psihologije ličnosti bila poznata, a većina velikih imena u psihologiji ličnosti, kao što su Allport, Murray, Cattell, Eysenck, Lewin, Sullivan, Adler, Jung, Freud prisutna na istraživačkoj sceni. Većina teorija je bila postulirana kao što su detaljno razvijeni i opisani „katalozi“ temeljnih crta ličnosti. Kako navodi MacAdams (2006, str. 15) crte ličnosti su ukazivale na široke konture individualnosti svakog pojedinca, te su kao takve ukazivale što netko *općenito* jest, kako se *uobičajeno* ponaša u nekim situacijama, kako ga drugi *tipično* vide, pri čemu im je glavno obilježje akontekstualnost i pretjerana općenitost.

Značajan je broj istraživača crte ličnosti vidio kao glavni i najvažniji element ličnosti (John i sur., 2008). Štoviše, neki su istraživači crte ličnosti vidjeli kao jedini element ličnosti, što će se pokazati kao ograničavajući faktor u razvoju i napretku istraživanja unutar psihologije ličnosti. Kao glavni put, i ujedno osnovno "sredstvo za dolazak", do crta ličnosti istraživači su prihvatili testove, skale i upitnike ličnosti, općenito različite procedure prikupljanja podataka temeljene na samoprocjenama i samoiskazima ljudi, odnosno na procjenama drugih. Uz kasnije napretke koji su ostvareni proučavanjem Big five modela ličnosti (McCrae i John, 1992), što je empirijska baština iz 90-godina prošlog stoljeća, može se slobodno reći kako je unutar ove prve perspektive gledanja učinjeno iznimno puno u ostvarenju temeljnih zadataka psihologije ličnosti.

Ova je tradicija na određeni način formirala „tijelo“ (akademske) psihologije ličnosti te je unutar nje postignuto suglasje oko niza pitanja, dok je vidljivo nesuglasje potaknulo niz značajnih istraživanja i rasprava. Kao što će Little (2001) ukazati, ona je pružila niz spoznaja o prvoj razini gledanja na ličnost, razini „posjedovanja“, gdje svi autori polaze od toga da postoje neke „odrednice“ ponašanja, crte ličnosti, koje ljudi imaju i koje „nose sa sobom kroz kontekste, izazove i ključne trenutke svojih života“ (Little, 2001).

Unatoč vidljivom napretku koji je unutar nje ostvaren, unatoč zavidnom porastu „znanstvenosti“ unutar psihologije ličnosti, koji je rezultat upravo istraživanja crta ličnosti, ukupna slika o psihologiji ličnosti kao znanstvenoj grani koja je nastala nakon ovih istraživanja nije niti blizu idealnoj. Već se u šezdesetim, a posebno u 70-tim godinama unutar psihologije ličnosti naslućuju naznake svojevrsne dezorijentacije. Počela su se javljati kolebanja, kako u određenju temeljnog predmeta istraživanja kojim bi se psihologija ličnosti trebala baviti, tako i u temeljnim paradigmatama istraživanja. Uzroke kolebanju treba tražiti u postupnom gubljenju povjerenja u tradicionalna istraživanja usmjerena na mjerenje vidljivih ponašanja, koja su označena sterilnim i laboratorijski siromašnim, kao i u mijenjanju temeljnog predmeta interesa istraživača. Moguće je govoriti o utjecaju „opće mode“ koja je tada vladala u psihologiji, pri čemu fokus istraživačke pažnje biva usmjeren na socijalno okruženje u kojem pojedinac živi. Zvuči pomalo paradoksalno, ali za psihologiju ličnosti tek u šezdesetim i sedamdesetim godinama prošlog stoljeća ljudi prestaju biti „akontekstualna“ bića, koja treba istraživati ograničenim laboratorijskim istraživanjima, te tek tada ljudi na određeni način dobivaju i socijalnu prirodu, odnosno socijalno određenje svoje ličnosti.

Kako je to vrijeme kada "istraživati i nešto drugo osim crta ličnosti" prestaje biti "svetogrđe", upravo se u tom vremenu snažno razvija druga perspektiva potrebna za razumijevanje područja psihologije ličnosti. Perspektiva koju će sa sobom donijeti, ili točnije ponovno aktualizirati, istraživanja self-koncepta. Kako navodi Little (2001) ona će pozornost usmjeriti s koncepta „imati“, na koncept „biti“, kao važnu razinu za razumijevanje doživljavanja i ponašanja ljudi.

2. Istraživanja pojma o sebi u psihologiji ličnosti

Unutar psihologije ličnosti postalo je sve jasnije da, uz utvrđivanja objektivnih osobina koje neki pojedinac ima, a koje u značajnoj mjeri mogu objasniti i predvidjeti ponašanje, za razumijevanje ponašanja ljudi od suštinske je važnosti utvrditi i subjektivno doživljavanje ili (samo)percepciju tih osobina. Uz pitanje „Kakav netko jest?“ nezaobilaznim postaje i pitanje „Kakav netko misli da jest?“, ili preciznije „Kakvim se netko vidi?“

To nas vodi istraživanjima pojma o sebi (eng. self-concept) u psihologiji ličnosti, koja su u psihologiji kao znanstvenoj disciplini u osnovi starija od nastanka psihologije ličnosti kao znanstvene grane. Ne ulazeći u specifičnosti svakog od različitih pristupa razmatranju pojma o sebi, može se sa sigurnošću reći kako je većini razmatranja (neovisno jesu li nastala na tradiciji humanističke, eksperimentalne, psihoanalitičke psihologije, na tradiciji simboličkog interakcionizma, ili nekoj drugoj teorijskoj paradigmi) u osnovi zajedničko da polaze od činjenice da se kod ljudi može utvrditi postojanje organizacije ponašanja tijekom vremena, te da postoji nekakav sustav, nazvan pojam o sebi, koji aktivno upravlja iskustvom, ali i ponašanjem ljudi. Kako su pokazala pojedina razmatranja koje sumiraju Epstein (1973) ili Schlenker (1982) upravo

je pojam o sebi ona struktura koja selektira informacije, odbacuje ih, motivira ponašanje i utječe na odluke koje pojedinac donosi. Pojam o sebi je vid „osobne teorije o sebi“, koji u terminima obilježja znanstvenih teorija, nema logičku konzistentnost neke znanstvene teorije, već sadrži veći broj hipotetskih konstrukata, a u ocjenjivanju i evaluaciji informacija temelji se na nesistematskim metodama (Tedeschi, 1986).

McAdams (1993) će stoga pojam o sebi izjednačiti s koherentnom „životnom pričom“ (eng. life story) koju svaki pojedinac „priča“ o sebi, koja služi u upravljanju doživljavanjem i ponašanjem, a koja u određenim trenucima, kao i svaka druga „priča“ može preći u sferu mitova, izmišljanja i različitih proizvoljnih konstrukcija. Drugim riječima, moguće je i predvidljivo je javljanje neslaganja između objektivne stvarnosti, (u slučaju psihologije ličnosti one na koju bi trebale ukazivati mjerene crte ličnosti) i percepcije te stvarnosti, o kojoj sudimo razmatranjem pojma o sebi koji ljudi imaju. Koliko je taj problem stvarno prisutan, osim što je jasno demonstriran u znanstvenim istraživanjima, vjerojatno najbolje svjedoče brojni psiholozi tijekom savjetodavnog rada. Kada ta diskrepancije ne bi postojala, vjerojatno bi bili uštedeni sati praktičnog rada na rad s učenicima koji objektivno imaju izražene sposobnosti, a nisu u stanju pretvoriti ih u kompetencije, na rad s osobama koje zbog nedostatka vještina imaju teškoća u ponašanju a imaju osobna i socijalna obilježja koja bi trebala biti u osnovi vještina ili pak, na rad s sportašima koji doživljavaju poraz za porazom i ulaze u krug neuspjeha, bez nekog vidljivog razloga, unatoč jedinstvom sportskom talentu, kompetencijama i vještinama koje imaju. Zorno to svojim istraživanja svjedoči i Bandura (1986, 1989), intenzivno razmatrajući i objašnjavajući jedan od aspekta moguće diskrepancije, onaj koji se tiče osobne efikasnosti.

Osim utvrđivanja diskrepancije između objektivne i percipirane stvarnosti, problemu koji je poznat i u drugim područjima, a ne samo u psihologiji ličnosti, istraživanja pojma o sebi imala su još jedan važan doprinos za razvoj psihologije ličnosti. Štoviše, on je otvorio put mnogobrojnim budućim istraživanjima te razvoju jednog cjelokupnog područja istraživanja. Riječ je o razmatranju načina na koji ljudi formiraju i održavaju pojam o sebi. Kako su pokazala epohalna istraživanja Daryl J. Bema (1972) koja su jasno formulirana preko teorije samoopažanja, ljudi uče o sebi kao što uče o drugim objektima i pojavama u svojoj okolini - opažaju sebe i iz ishoda opažanja izvode zaključke o sebi. Na primjer, ako opažaju da stalno u interakcijama šute, ne govore često, da se češće nego drugi povlače iz socijalnih situacija, onda pri izvođenju zaključaka o sebi polaze od pretpostavke, radnoga konstrukta da su sramežljivi („vjerojatno sam sramežljiv“). Ako se takva samoopažanja ponavljaju, onda se ono što je započelo kao pretpostavka („vjerojatno sam sramežljiv“) u kasnijim evaluacijama pretvara u zaključak („sramežljiv sam“). Jednom pridružena oznaka ili obilježje u sljedećem koraku dovodi do zahtjeva da se pojedinac ponaša konzistentno i u skladu s „vlastitim“ obilježjima. Štoviše, u nekim prigodama, kada se osoba ponaša na način koji izlazi iz okvira „repertoara sramežljivog ponašanja“, ili mu je čak suprotan, ljudi vrlo često korigira vlastito ponašanje priklanjajući se zahtjevu konzistencije („pa ne mogu se ponašati na taj način, ja sam sramežljiv“).

Ti i slični mehanizmi osobito dolaze do izražaja u slučaju pojedinih informacija o nama, jer su istraživanja pojma o sebi pokazala da nisu sve informacije koje ljudi imaju o sebi podjednako važne. Točnije rečeno, jasno je demonstrirano kako su među informacijama koje imama *osobito važne* informacije koje su povezane s drugima, informacije koje su dostupne drugima, općenito informacije koje su javne. Te su

spoznaje vodile razmatranju važnosti socijalne interakcije u formiranju i održavanju pojma o sebi, pri čemu se jasno pokazalo kako se pojam o sebi razvija i oblikuje u procesima socijalne interakcije, a akumuliranjem socijalnog iskustva ljudi u sve većoj mjeri upravljaju pojmom o sebi motreći ponašanje drugih, posebice "značajnih drugih" iz najbliže socijalne okoline.

Postojanje sustavne potrebe pojedinca za stalnim uspoređivanjem i ocjenjivanjem svojih obilježja i sposobnosti, uočio je i eksperimentalno pokazao Festinger (1954, 1957). Njegovi, a i rezultati velikog broja kasnijih istraživanja, pokazali su da se ljudi stalno uspoređuju sa stvarnim ili zamišljenim drugima, kako bi prosudili valjanost svoga mišljenja i stavova, jer usporedbe te vrste pružaju ljudima mogućnost donošenja zaključaka o sebi samima. U svrhu učinkovitijeg strukturiranja informacija koje imamo o sebi, a i zbog važnosti koje drugi iz naše socijalne okoline imaju za nas, ljudi u pravilu strukturiraju informacije koje imaju o sebi na one „privatne”, znane i dostupne samo njima, i one „jave”, koje su dostupne za opažanje i razmatranje drugim pojedincima (Baumeister, 1986).

Između tih dvaju aspekta, te kroz prizmu drugih iz socijalne okoline, kako su pokazala istraživanja u području razmatranja pojma o sebi, javlja se značajna dinamika i važni psihološki procesi kao što su privatna i javna svjesnost o sebi (Feningstein, Scheier & Buss, 1975), samootkrivanje (Darlega i Charkin, 1977) i samopredstavljanje (Baumeister, 1982). Svi su navedeni psihološki procesi jasno potvrdili da su ljudi ne samo aktivni kada je riječ o upravljanju informacijama koje imaju o sebi, ne samo da oni sami žele imati poželjne informacije o sebi, već su vrlo aktivni i kada je riječ o predstavljanju informacija o sebi drugima (Tice, 1992). To nas vodi trećoj perspektivi potrebnoj za razumijevanje ponašanja ljudi. Perspektivi koja se tiče i nas i drugih, i koja

govori da uz pitanje “Kakav netko jest?” “Kakav netko misli da jest?” vrlo važno je i pitanje „Kakav netko nastoji izgledati drugima?“

3. Istraživanja samopredstavljanja u psihologiji ličnosti

Ljudi su svakodnevno uključeni u pokušaje da drugima predstave određene informacije o sebi i čine to na različite načine. Kako navode Kowalska i Leary (1990) budući da i sami ljudi više vole i cijene pojedine “dijelove” sebe, onda je očekivano da će upravo te “bolje” dijelove sebe nastojati predstaviti drugima. Koncept samopredstavljanja ukazuje upravo na „*proces kontroliranja i upravljanja kako će osoba biti opažena i doživljena od strane drugih*» (Leary i Kowalski, 1990). Samopredstavljanjem se, kako navodi Baumeister (1982), uobičajeno nastoje postići dva temeljna cilja. To je cilj (1) upravljanja dojmovima o sebi (ili cilj sviđanja određenoj publici), (2) izgradnje i održavanja osobnog identiteta. Navedeno je određenje na tragu razmišljanja Allporta (1961), koji je također smatrao kako se ljudi ponašaju na način da naglašavaju pozitivno, a odbacuju negativno, s ciljem zadobivanja poštovanja drugih, u čemu je ključna nazočnost drugih. Slika o sebi koja se pojavljuje pred drugima može se smatrati pojedinčevim socijalnim pojmom o sebi, ili pojmom o sebi za koji želimo da drugi vjeruju da je naš stvarni pojam o sebi.

Istraživanja samopredstavljanja su u psihologiji ličnosti donijela novu dimenziju gledanja na temeljna pitanja psihologije ličnosti, gdje se u dobivanju cjelovitog odgovora, uz uvažavanje inherentno intrapersonalnih procesa (što istraživanje crta ličnosti ili pojma o sebi u svojim nakanama primarno jesu), treba u sve većoj mjeri obratiti pozornost na niz interpersonalnih procesa, budući da upravo razumijevanje tih procesa pomaže ostvarenju temeljnih zadaća psihologije ličnosti. To je, naravno, vodilo

i nizu nerazumijevanja pa i otvorenih osporavanja takvih pokušaja u psihologiji ličnosti. Prigovori su uglavnom išli u dva smjera: da istraživanja samopredstavljanja izrazito minimiziraju važnost intrapersonalnih procesa pojedinca, a istovremeno pretjerano naglašavaju važnost interpersonalnih procesa, što je praćeno pretjeranim naglašavanjem važnosti situacijskih čimbenika na doživljavanje i ponašanje ljudi. Druga skupina prigovora bila je uglavnom usredotočena na to da model samopredstavljanja *a priori* podrazumijeva kod ljudi postojanje želje i nastojanja "da se predstavljaju drugačije nego što se vide" (Buss i Briggs, 1984, str. 1322).

Odbacujući te prigovore Leary (1993) smatra da model samopredstavljanja ne podrazumijeva da je samopredstavljanje nužno samo rezultat interpersonalnih procesa, već se primarno temelji na intrapersonalnim procesima pojedinca, kao što su njegova obilježja, njegov pojam o sebi i svi procesi koji se na njemu temelje. Štoviše, samopredstavljanje ljudi daje dodatno značenje pojedinim intrapersonalnim procesima i njegovo razumijevanje pomaže razumijevanju ukupnog ponašanja ljudi, koje je u ovom slučaju, socijalno kontekstualno. Istraživanja samopredstavljanja u psihologiji ličnosti stavljaju samo dodatan naglasak na niz eksperimentalno utvrđenih spoznaja kako procesi koji se javljaju u odnosima s drugima snažno utječu na niz ekskluzivno „privatnih“ iskustava pojedinca, a kojima se prvenstveno bavila tradicionalna psihologija ličnosti (Baumeister i Tice, 1986; Leary i Kowalski, 1990).

Na samopredstavljanje ljudi utjecaja imaju različiti faktori, a oni se u pravilu označavaju kao *faktori povezani s pojedincem*, *faktori povezani sa sugovornikom ili publikom*, te *faktori i obilježja vezani uz situaciju* u kojoj se događa samopredstavljanje. Također, dosadašnja su istraživanja jasno demonstrirala kako se u iskazivanju vlastita samopredstavljanja ljudi značajno razlikuju u pogledu javnih slika koje žele postići o

sebi, kao što se razlikuju vezano uz ponašanja i radnje koje koriste kako bi stvorili željene dojmove. Karakteristični način samopredstavljanja u ovom se području najčešće naziva *taktika samopredstavljanja*, dok se skup taktika koje dijele neka zajednička obilježja najčešće se koristi naziv *stil samopredstavljanja* (Burušić, 2007). U postojećoj literaturi moguće je pronaći više pokušaja da se sveobuhvatno sistematiziraju i opišu konkretni načini samopredstavljanja u vidu taksonomija samopredstavljanja (Tedeschi i sur. 1985; Jones i Pittman, 1982; Arkin, 1981; Schütz, 1988).

U svim navedenim taksonomijama moguće je prepoznati podjelu ponašanja ljudi na dvije skupine: prvu čine proaktivna ponašanja koja su poduzeta s ciljem pripisivanja određenih informacija samome sebi i kreiranja određenih željenih dojмова o sebi, a koja se u literaturi jednim imenom nazivaju *asertivne taktike samopredstavljanja*. Drugu skupinu čine ponašanja koja se u pravilu javljaju u situacijama kada je javna slika pojedinca pod prijetnjom, ili je već ugrožena, te su usmjerena na obranu ili zaštitu javne slike, i jednim je imenom riječ o *defanzivnim taktikama samopredstavljanja* (Burušić, 2007). U skupini proaktivnih ponašanja, ljudi se u izgradnji i održavanju vlastitog identiteta i slike o sebi najčešće koriste samoisticanjem, ponašanjem u čijim osnovama leži pokušaj da se naglase vlastite sposobnosti, kompetentnost, vještine, postignuća, uspjesi i uspješnost i sl. Osim samoisticanja, ljudi se vrlo često i umiljavaju drugima, odnosno nastoje se predstaviti uzorom. U prvom slučaju, riječ je o skupu ponašanja i radnji kojima je atribucijski cilj povećanje vlastite dopadljivosti pred drugima, pri čemu je temeljni cilj prikazati sebe kao dragu, dopadljivu i prihvatljivu osobu u namjeri povećanja vjerojatnosti da će se od strane drugih zaista i biti procijenjeno takvim. Predstavljanje uzora drugima kao način samopredstavljanja sastoji se od ponašanja i radnji koje netko koristi kako bi o sebi stvorio javnu sliku osobe koja

je primjerna, moralna, vjerodostojna, sliku osobe s integritetom, a u želji da ju drugi poštuju, i u konačnici na određeni način slijede (Tedeschi i sur., 1985; Jones i Pittman, 1982). Defanzivne taktike samopredstavljanja ukazuju na niz ponašanja pojedinaca kojima se u pravilu nastoji obraniti narušeni identitet pojedinca, ili se nastoji otkloniti prijetnja potencijalnom narušavanju javne slike o sebi. Među ovim ponašanjima najčešća su ona koja uključuju izgovore, opravdanja i samohendikepiranje kao defanzivnu taktiku samopredstavljanja. U osnovi sva tri ponašanja stoji istovjetan mehanizam, a on se ogleda u navođenju verbalnih objašnjenja, razloga ili radnji kojima se (bilo sebi bilo socijalnoj okolini) pružaju i objašnjavaju razlozi zbog kojih se netko ponašao na određeni način, zbog čega je došlo do određenog ishoda ponašanja, ili zbog čega je netko potaknut da se ponaša onako kako se ponašao. Ono po čemu se ove taktike razlikuju jest stupanj preuzimanja osobne odgovornosti i struktura razloga te vrijeme pružanja „objašnjenja“.

Pored naglašavanja nužnosti uvažavanja niza interpersonalnih procesa u razumijevanju i objašnjenju ponašanja ljudi, istraživanja samopredstavljanja su u ukupnom razvoju psihologije ličnosti imala značajan doprinos jer su naglasila važnost drugih za ponašanje ljudi. Ne samo na važnost drugih u socijalnom ponašanju, već na važnost drugih kao određenog standarda za niz, naizgled ekskluzivno, intrapsihičkih procesa. Ona su jasno demonstrirala kako će o tome kako nas drugi vide značajno ovisiti kako ćemo se sami vidjeti i niz ishoda važnih za svakog pojedinca. To nas vodi četvrtoj važnoj perspektivi u psihologiji ličnosti, perspektivi koja govori da je pitanje „Što drugi misle kakav netko jest?“ također vrlo važno pitanje u psihologiji ličnosti.

3. Istraživanja perspektive drugih u psihologiji ličnosti

Iako na prvi pogled pomalo paradoksalno zvuči, da bi ljudi donijeli neku prosudbu i zaključak o sebi samima, potrebni su im i drugi ljudi. Pored emocionalne, motivacijske i socijalne važnosti „drugih“ (Anderson, Chen & Miranda, 2002) u doživljavanju i ponašanju ljudi, njihova socijalna okolina, posebice „značajni drugi“, imaju i važnu normativnu ulogu, u vidu postavljanja niza standarda usporedbe u svakodnevnom funkcioniranju. Jer ljudima su nedostupni objektivni standardi, u vidu različitih psiholoških mjernih jedinica (svojevrsnih „psiholoških“ mjerenih jedinica po uzoru na metre, kilograme, litre koji postoje za fizički svijet) za sposobnosti, motive, obilježja, emocije i druge psihološke procese a temeljem kojih bi se „mjerili“ i dobivali predodžbu o izraženosti, količini ili čestini pojedinih obilježja.

Jedino što im preostaje da bi mogli učinkovito funkcionirati jesu drugi, članovi njihove socijalne okoline. Stoga uspoređivanje s drugima i informacije koje imaju o sebi prelomljene kroz relativnu prizmu usporedbe s drugima čine vrlo dobru, i vrlo često jedinu, osnovu za dobivanje potpunije slike o vlastitom ponašanju. Na sličnom obrascu se temelji i koncept individualnih razlika tako često prisutan u empirijski izvedenoj psihologiji ličnosti. Prisjetimo li se dobro znanih z-vrijednosti, kao koncepta i matematičke veličine na kojoj se temelje brojni statistički postupci i paradigma zaključivanja u suvremenoj psihologiji, onda ćemo upravo primijetiti nešto slično. Logika je ista, i ogleda se u uspoređivanju pojedinca s prosjekom grupe (kao najsigurnijom točkom i standardom kod kojega najmanje griješimo) te se ta usporedba normira u kontekstu uobičajenog, standardnog variranja nekog fenomena koji se razmatra. Ako se u psihologiji ličnosti ne bi uvažavao ovaj izvor informacija koji dolazi iz perspektive drugih, odnosno ako ne bi postojala ova dimenzija gledanja, onda bi sve

informacije koje prikupimo o pojedincu (neovisno o tome je li riječ o informacijama o objektivnim obilježjima, informacijama njegovoj percepciji tih obilježja ili informacijama o njegovom predstavljanju tih obilježja) u osnovi bile bez veće važnosti.

Kao što brojna istraživanja svjedoče, svaki pojedinac uspješno regulira vlastito ponašanje upravo kroz usporedbe s drugim te sustavno uvažava percepciju, procjene i mišljenja drugih. Sva istraživanja procesa atribuiranja, stvaranja dojmova, implicitnih teorija ličnosti, socijalne usporedbe i sličnih procesa pružaju dobar oslonac za jačanje ove perspektive gledanja na temeljne zadatke psihologije ličnosti. Ona su danas gotovo nezaobilazna u razmatranju niza fenomena povezanih s ličnošću.

Kako bismo cjelovito objasnili doživljavanje i ponašanje ljudi, pojedini će autori naglašavati kako nam je potrebno i učenje, odnosno peta perspektiva gledanja, utemeljena kroz stotinu godina javne prisutnosti psihoanalitičke teorije i prakse u znanstvenoj zajednici a čiji se jubilej slavi ovih godina diljem svijeta. No, u ovom trenutku za ovo razmatranje to je jedna sasvim nova tema.

4. Zaključak

Psihologija ličnosti nije bila iznimka od općeg trenda razvoja psihologije tijekom kojega je razvoj psihologije kao znanosti, razvoj pojedinih psihologijskih grana, teorijskih sustava i pravaca, u pravilu oscilirao između zamjetnih napredaka te manjih ili većih padova u napretku (Revelle, 1995). U proteklom stoljeću psihologija ličnosti napravila je i, naizgled, zaokružila puni krug - od izraženog entuzijazma koji se javio tridesetih godina 20. stoljeća, osobito nakon početnih uspjeha velikana razmatranja u ličnosti, kao što su Allport, Murray, vidljivog napretka i razvoja nakon epohalnih istraživačkih poduhvata npr. Eysencka ili Catella, do velikih padova i vidljivog

stagniranja, općenito perioda značajne dezorijentacije do koje došlo šezdesetih godina prošlog stoljeća, ka opet obećavajućem napretku, osobito nakon detaljnijeg objašnjenja modela velikih pet (Revelle, 1995). Kako je broj pitanja, istraživačkih problema koje se danas može podvesti pod područje psihologija ličnosti vrlo velik, u svrhu ostvarenja temeljnih znanstvenih ciljeva nužan je određeni otklon od tradicionalnog poimanja temeljenih zadataka psihologije ličnosti kao nastojanja da se utvrde temeljne crte ličnosti, ka poimanju cjelokupnog područja psihologije ličnosti kao područja koje karakteriziraju kompleksniji pristupi, modernije istraživačke paradigme i u znatno većoj mjeri interdisciplinarniji teorijski okviri unutar kojih se doseže pojedinih istraživanja smještaju.

Literatura

- Allport, G. (1961). *Patterns and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Anderson, S.M, Chen, S. & Miranda, R. (2002). Significant others and self, *Self and Identity*, 1, 159-168.
- Arkin, R.M. (1981). Self-presentation styles, In J. Tedeschi (Ed.). *Impression management theory and social psychological research*. New York: Academic Press.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory, *American Psychologist*, 44, 1175–1184.
- Baumeister, R.F. & Tice, D.M. (1986). Four selves, two motives, and a substitute process self-regulation model, In Baumeister, R.F. (Ed.), *Public Self and Private Self*, New York: Springer Verlag.
- Baumeister, R.F. (1982). A self-presentational view of social phenomena, *Psychological Bulletin*, 91, 3-26.
- Baumeister, R.F.(1986). *Public Self and Private Self*, New York: Springer Verlag.

- Bem, D.J. (1972). Self-Perception Theory. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 6, pp.1-62. New York: Academic Press.
- Brody, N. & Ehrlichman, H. (1998). *Personality Psychology: The Science of Individuality*. New Jersey: Prentice Hall.
- Burušić, J. (2007). *Samopredstavljanje: taktike i stilovi*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Buss, A.H., Briggs, S.R. (1984). Drama and the self in social interaction, *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(6), 1310-1324.
- Darlega, V.J. & Charkin, A.L. (1977). Privacy and Self-Disclosure in Social Relationships, *Journal of Social Issues*, 33, 102-115.
- Epstein, S. (1973). The self concept revisited, *American Psychologist*, 28, 404-416.
- Fenigstein, A., Scheier, M.F.& Buss, A.H. (1975). Public and private self-consciousness: assessment and theory, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43(4), 522-527.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes, *Human Relations*, 7, 117-140.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- John, O.P., Robins, R.W. & Pervin, L.A. (Eds.) (2008). *Handbook of Personality: Theory and Research* (3rd ed.). New York: Guilford Publications.
- Jones, E.E. & Pittman, T.S. (1982). Toward a general theory of strategic self-presentation, In J. Suls (Ed), *Psychological Perspectives on the self*, vol. 1, Hillsdale: Erlbaum.
- Kowalski, R. M. & Leary, M. R. (1990). Strategic self-presentation and the avoidance of aversive events: Antecedents and consequences of self-enhancement and self-depreciation, *Journal of Experimental Social Psychology*, 26, 322-336.
- Leary, M.R. & Kowalski, R.M. (1990). Impression management: a literature review and two-component model, *Psychological Bulletin*, 107, 1, 34-47.
- Leary, M.R. (1993). The interplay of private self-processes and interpersonal factors in self-presentation, In J. Suls (Ed.) *Psychological Perspectives on the Self*, vol. 4, Hillsdale; Lawrence Erlbaum.
- Little, B. (2001). Personality psychology: Havings, doings and beings in context. In S. Davis & J. Halonen (Eds.), *The many faces of psychology in the twenty first century*. Washington, DC: American Psychological Association.
- McAdams, D.P. (1993). *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York: The Guilford Press.

- McAdams, D.P. (2006). The role of narrative in personality psychology today, *Narrative Inquiry*: 11-18.
- McCrae, R.R. & John, O.P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications, *Journal of Personality*, 60, 175-215.
- Revelle, W. (1995). Personality Processes. *Annual Review of Psychology*, 46, 295- 328.
- Schlenker, B.R. (1982), Translating actions into attitudes: An identity-analytic approach to the explanation of social conduct, In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, (vol. 15), San Diego: Academic Press.
- Schütz, A. (1998). Assertive, offensive, protective and defensive styles of self-presentation: A taxonomy, *Journal of Psychology*, 132, 611-628.
- Sears, R. R. (1950). Personality, *Annual Review of Psychology*, 1, 105-118.
- Tedeschi, J.T., Lindskold, S. & Rosenfeld, P. (1985). *Introduction to social psychology*, St. Paul, Minnesota: West Publishing
- Tedeschi, J., (1986). Private and public experiences and the self, In R. F. Baumeister, R.F. (Ed.). *Public Self and Private Self*, New York: Springer Verlag.
- Tice, D.M. (1992). Self-concept change and self-presentation: the looking glass self is also a magnifying glass, *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(3), 435-451.